

dependiendo de la fidelidad que el escritor muestre a la concepción original de la fábula, teniendo en cuenta que, muchas veces, aun después de comprobar que lo mirífico que se perseguía no existe, se incluyen elementos ficticios pero plausibles para el hombre del Medioevo, una época en la que lo real y lo maravilloso se combinan para crear una realidad llena de fantasía latente.

Para concluir, consideramos que la tesis doctoral de Ana Belén Chimeno del Campo, junto con otros libros y artículos publicados posteriormente por la autora que completan la investigación empezada aquí, resultará de gran utilidad a todas aquellas personas interesadas en la Edad Media y especialmente, en la riqueza del imaginario de la época, reflejada en todos los mitos y leyendas que hasta hoy continúan siendo objeto de estudio científico y proporcionando una valiosa materia prima que inspira a escritores y artistas de diversa índole.

Andreea PREDA
Universidad Complutense de Madrid
an.preda@ymail.com

FRANCÉS DÍEZ, M. Àngels (2012). *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 216 pp.

Entrellaçar feminisme, memòria i testimoni és posar damunt la taula les cartes més altes que va jugar Montserrat Roig no només en la seua obra assagística i periodística, sinó també en la seua vida. Tres substantius que van marcar el full de ruta d'una dona que es va iniciar literàriament a finals dels anys seixanta amb el recull de ficció *Molta roba i poc sabó... i tan neta com la volen* amb el qual va obtenir el premi Víctor Català. És a partir d'aquests tres conceptes que Maria Àngels Francés vol acomplir un doble objectiu: reivindicar la faceta intel·lectual i assagística de l'escriptora i periodista i analitzar les obres on millor es manifesta el seu compromís amb aquests tres mots. I és que, en paraules de l'autora del present volum «feminisme, memòria i testimoni són una extensió de les ideologies que, al llarg de la seua vida, va pensar, defensar, qüestionar i transformar».

Quatre mesos escassos després de complir-se vint anys de la mort prematura de Montserrat Roig, M. Àngels Francés Diez (Alcoi, 1976), professora de la Universitat d'Alacant i especialista en literatura catalana contemporània i literatura comparada, publica el llibre *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni*. Amb aquesta publicació, Francés, arredoneix el cercle que va obrir amb la publicació de *Literatura i feminisme, L'hora violeta, de Montserrat Roig* (Arola, 2010). Si en aquell, centrava els seus esforços en l'anàlisi del fet literari i l'obra, en aquest aprofundeix en la faceta assagística de Roig. I és que, molts dels coetanis de l'autora barcelonina han jutjat aquesta faceta, la d'assagista i veu testimonial recuperadora de memòries i històries, la de portaveu del silenci imposat, com la més interessant i treballada de la seua carrera.

El volum s'estructura en dos gran apartats: Montserrat Roig en el context de la transició i Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni. No és un fet desconegut la lluita constant a què han hagut de fer front les dones per incorporar-se a la vida «publica» i per mantindre-s'hi. Així, Mari Àngels Francés, en la primera part del llibre fa un recoregut imprescindible, sintètic i encertadíssim, per la lluita feminista a l'Espanya de la Transició. Una Espanya que veia nàixer la cara tant política com literària de Montserrat Roig. Francés en destaca, primerament, l'activitat política i n'analitza la col·laboració en el procés de redre-

çament d'una cultura catalana esquinçada per una Dictadura feixista a través de la recuperació de la memòria dels marginats per la crònica social—en el cas de les dones, una doble marginació, ja que al drama conjuntural s'hi afegia el fet de ser dones i, per tant, el silenci històric i aquesta marginació que ara parlàvem va ser doblement intensa. La resistència al franquisme i la lluita contra el silenciament marquen els darrers anys de la dècada dels seixanta en Montserrat Roig que, afiliada al PSUC, creu en la causa de l'entitat que lluita contra el franquisme però n'acusa la discriminació patriarcal. És en aquest context, en el de la lluita feminista, on hem de situar la figura de Montserrat Roig que s'inicià en el feminisme de la mà de Maria Aurèlia Campmany, o siga, des del feminisme de la igualtat, que va refusar, en part, per adoptar alguns pressupòsits més lligats al feminisme de la diferència, que es va anar imposant entre finals de la dècada dels 70 i principis de la dels 80. Francès revisa la trajectòria dels moviments feministes durant aquests anys de crisi i canvi, fa un repàs per les principals organitzacions de lluita feminista i per les diferents orientacions: la socialista—encapçalada, a Catalunya per Maria Aurèlia Campmany; la liberal progressista, el feminisme radical, i el feminisme de la diferència, bastint-ho tot plegat amb notes crítiques i testimonis bibliogràfics tant de nivell nacional com internacional.

I si ella, Montserrat Roig, va dedicar bona part dels seus escrits i bona part de la seua vida, curta, a fer memòria de la identitat i de la veu de les dones i de la identitat i la veu dels vençuts, ara Francès ens fa memòria d'una Montserrat Roig de més a prop. Ho fa amb el testimoni vital de les persones que li foren més properes i que la recorden com una «nena sensible»; que ens la descriuen personalment i professional amb una mirada sincera i la defineixen com a cronista d'una època convulsa, com una feminista convençuda i com una periodista intrèpida; veus que parlen de la seua obra com quelcom sense tancar, com alguna cosa inacabada per bé que un càncer, en una edat molt prematura, li va prendre els dies per esdevenir, com era el seu objectiu, una gran novel·lista i excel·lir en la literatura de ficció. A través de les persones que l'envoltaven de més a prop (Albina Fransistorra, la mare; Roger Sempere, el fill; Pilar Aymerich, l'amiga; Josep Maria Castellet, l'editor; i Joaquim Molas, el mestre) Maria Àngels Francès fa un salt al present en forma d'entrevistes a persones del seu entorn familiar, acadèmic, editorial i social, que efectuen una valoració de l'obra de Montserrat Roig i de la seua vigència actual.

La segona part del llibre, el segon gran apartat: Montserrat Roig, feminisme, memòria i testimoni constitueix el nucli de l'estudi. Segons l'autora mateixa, en aquest apartat «feminisme, memòria i testimoni s'hi barregen amb pes variable» en els sis llibres que analitzarem». Són sis obres fonamentals de l'autora que corresponen al bloc de no ficció. El repàs que fa Francès per aquestes obres ajudarà el lector a entendre el seu pensament feminista, i és que, amarada de Virginia Woolf, Montserrat Roig plantejava la necessitat de construir una genealogia femenina atès que la cultura universal és, o ha estat, gairebé masculina. És sobre el bastiment d'aquestes genealogies femenines que es construeixen aquestes obres de feminisme palès, un feminisme que té com a base existencial la recerca de la identitat pròpia; en altres obres analitzades s'hi podrà observar la incorporació de reflexions sobre la creació literària i la seua condició autorial; les reivindicacions de gènere barejades amb altres de tipus testimonial i de recuperació de la memòria centraran l'argument de les altres. Maria Àngels Francès apunta, molt encertadament i per al guiatge de qui llegeixi el text, que «l'ordre amb què estan presentats els llibres no respon a un criteri cronològic, sinó que respon als aspectes temàtics que els relacionen». Així des de la temàtica feminista a l'ús de la perspectiva testimonial passant per preocupacions com la poètica pròpia o la reflexió sobre Barcelona, amb una estratègia autobiogràfica predominant, segons Francès, el volum que tenim entre mans va desgranant la Montserrat Roig de no ficció. Va descobrint-la a través

d'aquestes sis obres fonamentals: *¿Tiempo de mujer?* (Plaza & Janés, 1980), *Mujeres en busca de un nuevo humanismo* (Salvat Editores, 1981) reimpressa tres anys més tard amb el títol *Feminismo* (Salvat Editores, 1984), *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* (Edicions 62, 1991), *Un pensament de sal, un pessic de pebre. Dietari obert 1990-1991* (Edicions 62, 1992), *L'agulla daurada* (Edicions 62, 1985) i *Els catalans als camps nazis* (Edicions 62, 1977). La lectura atenta que Francés dedica a les obres de Roig duu el lector a fer un recorregut exquisit i imprescindible per la seva literatura de no ficció —tan positivament valorada per la crítica— per dur-lo més a prop del pensament i la poètica interior de l'autora.

La cura que Francés ha tingut per la descripció minuciosa i subtil dels termes feminisme, memòria i testimoni i com aquests es van enllaçant en l'obra i el pensament de Montserrat Roig a través de les pàgines de *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni* ens duu a resseguir el camí que entrellaça les coordenades de «la lluita per la igualtat, la reivindicació de la memòria històrica i l'afany testimonial que transcendeix el jo per esdevenir el nosaltres. A més, Francés fa que qui llegeixi el volum que tanca el cercle encetat, senti unes ganes curioses de furgar, més profundament, en la literatura de no ficció de Montserrat Roig. El volum de Francés ens dóna una mica més de base per parlar de Roig com una «autora total» que va combinar la literatura de ficció amb la de no ficció, amb el periodisme, amb la televisió, amb l'assagística. Una «autora total» encara no prou reivindicada en el panorama intel·lectual i literari català dels anys setanta i vuitanta del segle passat.

Laura VILLALBA ARASA
Universitat Rovira i Virgili
laura.villalba@urv.cat

VVAA: *Le projet de Ferdinand de Saussure*, Ed. Jean-Paul Bronckart, Ecaterina Bulea, Cristian Bota. Librairie Droz, Genève-Paris, 2010

Esta obra nace a raíz del coloquio *Révolutions sausseriens* de junio de 2007. Aquí se ofrecen las contribuciones allí hechas, tras haber sido revisadas y aumentadas. A lo largo del volumen se quiere enseñar la otra cara de Saussure, injustamente desconocida por la escasez de testimonios que dejó escritos. En este trabajo se explica cómo el *Curso de Lingüística General* no se corresponde con exactitud con el pensamiento del lingüista, que gracias al estudio en los últimos años de cuadernos de Saussure, a notas, esbozos de esquemas, borradores, artículos no publicados e incluso documentos de obras en preparación, ha resultado ser mucho más amplio y abarcador, dando cabida a multitud de elementos más, incluidos, entre ellos, el de la inseguridad del propio lingüista.

El libro, en fin, pretende reconsiderar el proyecto científico de Saussure y mostrar de manera fiel las teorías que se desprenden de sus trabajos. Por último, quiere también impulsar un nuevo análisis de su obra e integrarla en la investigación lingüística actual.

En los 15 capítulos que conforman la obra, diferentes autores examinan varias facetas del estudio saussuriano. Para ello emplean bibliografía diversa y se apoyan especialmente en el corpus de Saussure accesible en la actualidad. En el primero de ellos, Tullio de Mauro analiza la relación entre la lingüística actual y los trabajos de Saussure. Reflexiona asimismo